

Այժմու Գերեզմանատունը, քաղաքէն իբր երկու մղոն հեռաւորութեան վրայ, կը գտնուի բուլղար եւ կաթոլիկ Գերեզմանատուններուն միջեւ եւ ունի 12.000 քառ. մետր տարածութիւն: Գետինը տրամադրուած է 1878ին՝ երբ Ռուսներու գրաւումով արգելուեցաւ քաղաքին մէջ գտնուող նախկին Գերեզմանատան մէջ թաղում կատարել¹:

Պրովիդ: ՆԵՐՍԷՍ ԳՍԱՍՊԵԱՆ

ԱՐԱՍ ԵՐԵՄԵԱՆ, Մի անյայտ ձեռագիր տաղարան: Կրօնական, Գիճու եւ Սիրոյ տաղեր: Թեհրան, տպ. Մոզեան, 1947, 80, էջ 46:

Ա. Երեմեան ի Նոր Զուղայ ձեռք բերած է ձեռագիր Տաղարան մը (16 x 12.50 հմ. էջ՝ 31), որ թէեւ չունի Յիշատակարան, բայց կ'երեւայ ժ.Ղ. դարու սկիզբէն, յամենայն դէպս 1741էն յառաջ, ինչպէս կը վկայէ յիշատակագրութիւն մը, գրուած այս տարի. «Սէթչունն յանպիտան, թիւին ՌՃՂին, որ եմ գեղաւս էջմիածնեցի (Նոր Զուղայի), որ ՌՃՂ.ին յուլիսի է.ին անարժան աշխարհ մտի» (էջ 3): Զեռագրին բովանդակութեան ցուցակագրութիւնը չէ հաճած Ա. Ե. տալ մեզի. բայց հրատարակած է անկէ 11 տարի, որոնք են.

- 1. Իսկակից Հօր ծնունդ անեղ, Ամենագոր արքայը անեղ...
- վ. Երզող տաղիս խղճուկ Ղազար...

Տաղիս տնակապ գրերը կը կազմեն ի ՂԱԶԱՐԷ:

Հրտ. էջ 4—5: Տաղս էջմ. Թ. 2436, թղ. 78բ (յամէ 1755) ունի այս խորագրով. «Տաղ ասացեալ ի Ղազար վարդապետէ Նախչուն կոչեցելոյ», որ է Ղազար վ. Ձահկեցի, որմէ ունի նոյն ձեռագիրը ուրիշ 6 տաղ:

2. Մերեցեալ Մայր իմոյ Փրկչին, Մարիամ սուրբ Կոյս,

Միայնակ յոյս իմոյ անձին, Տերմայր...

Տնակապ գրերը կը յօդեն՝ ՍԻՄԷՅՈՆԷ:

¹ Նոր Գերեզմանատան մէջ առաջին թաղուողներն եղած են՝ Հայրապետ Կարապետան (1878, Մարտ 6), Մանուկ Յակոբեան (1878 Մարտ 9), Հաճի Մահակ Իսախանեան (1878 Մարտ 14), Մինաս Թեմուրեան (1878 Մարտ 22): Այս վերջինի կտակած գումարով (5000 դրոբոշ) շինուած է Գերեզմանատան մէջ երկու սենեակնոց միայարկ շէնք մը:

Հրտ. էջ 13—14: Կը նոյնացուի տաղասացս Սիմէոն Երեւանցի կաթողիկոսի հետ (էջ 9—13):

- 3. էջմիածին խիտ սիրուն պայծառ տեսի երկու հարիւր կանթեղ, յետուն ջահ տեսի...
- վ. Միսիին Բուրջին ասում է չիլի հատը, Սուրբ Լուսաւորին է տուել խրատը...

Հրտ. էջ 18—19:

- 4. էջմիածին լուսարան լուս է, Սուրբ փեսային հարսնարան լուս է...

Հրտ. էջ 19—20:

- 5. Օր մի հարբած մը տեսայ, Անկեալ էր աղբին վրայ...
- վ. Կայծակն գինին չուղէ...

Հրտ. էջ 32—33:

- 6. Այբըն ասէ. Այսօր խրմենք, ալ էլուեայ. Բէնըն ասէ. Բերէք գինի, Տէր ողորմեա...
- վ. Կայծակն ասէ բաւէ խմէք. ալ էլուեայ...

Հրտ. էջ 34—35: Խորագիր ունի «Գովասանք գինեոյ»:

- 7. Յորժամ գինեոյ փարչըն դայ Մարդոյ սիրտն ուրախանայ...

վ. Կայծակն, բաւէ, ալ շուտ ծածկէ: Հրտ. էջ 36:

- 8. Առաւօտուն հազըրէ, Ղահվաթիդ ճէրիմ է...

վ. Կայծակ, բաւէ քիչ խօսի:

Հրտ. էջ 37:

Այս 5—8 տաղերը հանուած են անշուշտ Գալուստ Կայծակ վարդապետի (Երբեմն Երուսաղէմի, ապա Կ. Պոլսոյ պատրիարքի) «Լուսաշաւիղ»էն, հրտ. Կ. Պոլիս 1704ին:

- 9. Տաղ ցնծութեան եւ գուարճութեան: Յորժամ եղև դարուն, արև ծագեցաւ, Հարան հնչեցաւ, սառն հալեցաւ...

վ. Գնա, լաց քո մեղքն, Նաղաշ Յովնաթան...

Հրտ. էջ 58—59: Հրատարակուած քանիցս նաև այլուր. հմմտ. Ակինեան, Յովնաթան Նաղաշ, Վիեննա, 1911, էջ 75:

- 10. Յաւուրս գարնան եղանակին Կանաչ հազան դաշտեր ու պղին...

Հրտ. էջ 40—41: Զեռագրին մէջ անանուն է տաղս. ունի նմանութիւն Յովնաթան Նաղաշի նոյն սկզբնաւորութեամբ տաղին հետ, հրտ. Ա. Զօպանեան, Յովնաթան Նաղաշ, էջ 77—79:

- 11. Առաւօտուն քամին ելեր մաղէ գիս, Բո սէրն ելեր, կրակ եղեր սաղէ դիս...

Հրտ. էջ 42: Տաղս երեք խմբադրութեամբ ծանօթ է ինձ. Վիեննայի Թ. 412, թղ. 67ա կը վերագրէ զայս «Խեւ Յովհաննէսի»:

Այս տաղասացներէն նոր է «Միսքին Բուրջին», որ հաւանօրէն աշուղ էր, ծաղկած ժ.Ղ. դարու առաջին կէսին:

Գովելի է Հրատարակչին Լուսնոյր, հաւաքելու եւ ուսումնասիրելու միջնադարեան եւ նոր շրջանի հայ տաղասացներու եւ աշուղներու ստեղծագործութիւնները. պիտի յանձնարարենք միայն չափաւոր ըլլալ դնահատանքի մէջ:

Հ. Ն. Ա.

Resumé.

P. N. Akinian: Die gekürzte Kirchengeschichte Sokrats, der sogenannte Kleine Sokrat. Der Excerptor und der Bearbeiter. S. 15—68.

Als im Jahre 697 die Kirchengeschichte Sokrats in armenischer Übersetzung von Philo aus Tirak zusammen mit der von Abas Gregor aus Dzorap'or übersetzten vita Silvestri in einem Band der Öffentlichkeit vorgelegt wurde, kam davon ein Exemplar in die Hände des Fürsten Nerseh Kamsarakan. Der „weise“ Fürst veranlaßte darauf, die beiden Schriften für sich zu exzerptieren, entweder der Ausführlichkeit halber oder wegen schwerfälliger Sprache, in der sie übersetzt waren. Diese Exzerpte wurden nachher „Kleiner Sokrat“ genannt im Vergleich mit dem „Großen“, der eigentlichen Kirchengeschichte, die in der nächsten Folgezeit fast in Vergessenheit geraten ist. Seit dem 10. Jahrhundert herrschte die allgemeine Überzeugung, daß Sokrats Kirchengeschichte diese Exzerpte selbst darstellen. Erst im Jahre 1894 entdeckte Mesrop Ter-Movsessian in den Etschmiadsiner Handschriften den „Großen“ Sokrat und edierte im Jahre 1897, durch Zufall am 1200. Jahrestage der Übersetzung, samt dem Kleinen Sokrat.

Auf die Frage, wann und durch wen sind die Exzerpte entstanden, sind wir in der Lage, ohne Bedenken als terminus post quem das Jahr 697 festzustellen. Um diese Zeit herum fällt tatsächlich die Wirksamkeit des Fürsten Nerseh, der 689—691 die Statthalterschaft Armeniens inne hatte. Nachher kehrte er in sein Stammhaus zu Arscharunik zurück; er war in hohem Alter. In seinem Auftrag verfaßte Gregoris, Chorbischof von Arscharunik, den Kommentar zum Lektio-narium, worin uns in Anerkennung die Tatsache mitgeteilt wird, daß der fromme Fürst

in seiner Zurückgezogenheit sogar mit dem Eremitenanzug bekleidet war und anstatt Nerseh den Namen Vahan trug. Er starb um 710. Dieser Zeitpunkt kann für die Abfassung der Exzerpte als terminus ante quem gelten (S. 21—27). Den Exzerptor nach Namen zu nennen ist schwer, es können aber Philo aus Tirak oder der Chorbischof Gregoris in Betracht kommen. N. Adontz hatte das Unglück, in Jakob von Edessa, den Mechithar aus Ayri-vank' in seiner Chronik erwähnte, den gleichnamigen armenischen Wardapet († 1085) zu erkennen und ihn für Übersetzer des Kleinen Sokrat zu halten. Der von Mechithar erwähnte Edessener ist der aus der syrischen Literaturgeschichte wohlbekannte Schriftsteller Jakob von Edessa († 708).

Diese Exzerpte wurden gegen die Wende des 9. Jahrhunderts einer Bearbeitung unterzogen. Der Text wurde dabei mit un-nötigen biblischen Zitaten und aus hagiographischen und sonstigen Quellen entnommenen Zusätzen erweitert. Der Verf. hebt solche 16 Stellen hervor (S. 46—66), unter diesen ist auch ein Bekenntnis der nikänischen Väter und ein athanasianisches Syn-bol (S. 58—60), beide aus verschiedenen Quellen zusammengefaßte Apokryphen. Der Bearbeiter war ein belesener Mann, er gebraucht Ausdrücke, die in Agathangelos, in der Lehre des hl. Gregor und im armenischen Hymnarium ausgesucht sind (S. 66—67).

P. N. Akinian: Der kleine Sokrat und Moses von Choren. S. 173—190.

Um die Verhältnisse beider Schriftsteller zueinander hervorzuheben, müssen wir die Herkunft der gleichlautenden Stellen, die bei ihnen vorkommen, näher studieren. Es sind Stellen, die der Bearbeiter dem Moses ent-